

Megérteni egy léthelyzetet

Csorba Bélával beszélget Virág Zoltán¹

- Ragadjuk meg az alkalmat, hogy egy teljes körű...
- Átvilágítás...

- Átvilágításon eshessél át...
- Nemrég voltam úgyis tüdőrontgenen.

– Akkor a sugártechnológia után a kulturális diagnosztika következtek. Míg általános iskolai tanulmányaidat szülőhelyeden, Temerinben végezted, gimnáziumba már Kaposvárott és Újvidéken jártál. Hogyan kerültél magyarországi középiskolába?

– Ezt is elmondom majd. De volt egy előző kiruccanásom Magyarországra 1956-ban. A Mester utcában töltöttem az 1956-os forradalom napjait. Ennek nincs ugyan összefüggése a későbbi, kaposvári tanulmányaimmal, de hozzátartozott a későbbi eszmélkedésemhez, a világról alkotott véleményem kialakulásához és rögzítéséhez. Arról van szó, hogy... Beleférünk egy órába? Nem fogunk beleférni.

Onnan kezdeném, hogy az én anyai nagyapám 1919-ben, tizenhat éves korában a cseneji tanyákon szolgált mint kanász. Csenej és a környékbeli tanyák közel vannak Újvidékhez. A nemzetközi vonat pedig a cseneji boszorkányfa közelében állt meg. 1919-ben ez már szerb megszállás alatt lévő terület volt. A demarkációs vonal valahol Szeged és Baja magasságában húzódott. De mivel még a békeszerződés nem rögzítette, nem tisztázta, hol lesznek a végleges határok, a nemzetközi vonatok mozdonyait még mindig Zimonyban cserélték. Tehát a Budapestről érkező szerelvények Zimonyig közlekedtek, és ott vette át a vonatokat egy szerbiai mozdony. Ott cserélték a gőzöst. Odáig magyarországi mozdonyvezetők jöttek. 1919 kora nyarán vagy késő tavaszán Magyarországon még tombolt a kommün. Az újvidéki állomás bejáratánál megálltak a vonatok, a magyarországi mozdonyvezetők pedig *Vörös Ujságot* meg különféle kommunista röplapokat dobáltak ki a boszorkányfa közelében gyülekező béres gyerekeknek meg kanászoknak, az olyan agrárproli gyerekeknek, mint amilyen a nagyapám is volt. Ők pedig ezeket a kommunista röplapokat, újságokat előszeretettel terjesztették a szerb nagygazdák körében, akik, gondolhatod, hogy ennek mennyire megörültek. Gyorsan összeszedte ezeket a fiatalokat a szerb katonaság, elvitték őket Belgrádba, és egy iskolaépületben vallatták őket. Tizenvalahányan voltak, a legtöbbször kiskorú, de akadtak közöttük nagykorúak is. Néhányan soha nem is tértek azután vissza. Agyonverték őket.

Az én nagyapámat ugyancsak elkezdtek lapítgatni. Ő pedig egy heves vérmérsékletű ember volt, nekiugrott az őt verő szerb katonának, és megharapta az orrát. Erre azok úgy

¹ A beszélgetés a zEtna XIII. (Triszkaidekafób) Irodalmi Fesztiválján hangzott el a Zentai Alkotóházban, 2016. november 4-én. A hanganyagot feldolgozta: Döme Szabolcs.

gondolták, hogy ezen tudnak segíteni, és a nagyapám bal lábát a padlóhoz szögezték. Egy jó kis 200-as szöveget a lábába verték, úgy ütötték tovább.

Ekkor egy szerb pópa ment el az utcán, nyitva voltak az ablakok, hallotta az iszonyú üvöltést. Berohant, hogy megnézzze, mi zajlik ott. Láta, hogy egy gyereket szögezték a padlóhoz. Mert ráadásul a nagyapám kis növésű ember volt. A pópa azon nyomban, első felháborodásában leteremtette a szerb katonákat, mondván, hogy Krisztus urunkat is fához szögezték, mit csináltok, azonnal engedjétek szabadon. Ez mentette meg a nagyapám életét. Kihúzták a lábából a szöveget, seggbe rúgták és elzavarták. Ezután pedig valahogy hazavergődött Temerinbe. Feltételezem, hogy ő tizenhat éves korában még nem volt egy meggyőződéses kommúnár. Így hozta a helyzet, így hozta a sors. Viszont ez az élmény a későbbiek során kialakított benne egy meglehetősen heves ellenszenvet a szerbek, egyáltalán a rendszer iránt.

1941-ben tulajdonképpen a Magyar Honvédség ide még nem is érkezett meg, minden településen nemzetőrségeket és polgárőrségeket alakítottak. Erre Temerinben is sor került. Nagyapámból nemzetőr lett. A Tisza-mentiek a temerini helyi viszonyokat annyira nem ismerik, de akik gyakran utaznak Újvidékre, azok tudják, hol van a Csillag. Ahol a Nagybecskerekét Horvátországgal összekötő regionális út és az észak-déli, Újvidék és Szeged közötti út kereszteződik, ott volt valamikor egy híres nagyvendéglő, Csillagnak hívták. Egykor Rózsa Sándor is megszállt ott – ezt a legendáriumot nem kell ragozni. Minden faluban voltak ilyen helyek. A lényeg az, hogy ezen a fontos, stratégiai ponton néhány nemzetőr vigyázta a rendet, várva, hogy Óbecse felől majd érkeznek a honvédek. Nem arról érkeztek, de ez más lapra tartozik. Jelezték, hogy a magyar honvédelakulatok helyett kelet felől, a Bánság felől egy szerb katonai mentőautó jön, és az első felszólításra a falu határában nem akart megállni, hanem az utasai egy kézigránáttal fenyegetőztek, hogy azt fogják kihajítani. Summa summarum, amikor ez a mentőautó odaért a Csillag nagyvendéglőhöz, ott ez a jelenet megismétlődött, de a nagyapám kiállt az út közepére és beléjük lőtt. A kézigránát fölrobbant. Az évtizedekkel később visszaemlékezők egy része szerint kidobta, ahol a falnak csapódott. Mások úgy tudják, ki akarta dobni az ipse az autóból, de végül is nem dobta. Pánik tört ki. Egy ember meghalt, egy megsebesült. Továbbá egy ápolónő is utazott velük, ő vitte magával a készpénzt. Valaki ebben a zűrzavarban ellopta a pénzt, és aztán a magyar detektívek találták meg évekkal később a tettest, de ez egy másik történet.

– *Az alakulat pénze volt?*

– Hogyne. Ez a szerb katonaság pénze volt. Az illetőt el is ítélte immár a magyar hatóság 1943-ban, de, mondom, ez egy másik történet. Akik ebben az akcióban részt vettek, azok nyilvánvalóan féltették a bőrüket, így a nagyapám is. Aztán őt besorozták a Magyar Honvédséghez, a Dunántúlon hadifogságba esett, a Krím félszigetre vitték. Ott volt, azt hiszem, 1948-ig. Jól megtanult oroszul. Az ő élettörténete most nem érdekes, a lényeg az, hogy a kiszabadulása után Magyarországon maradt emigránsként a Dunántúlon. Ajka közelében, a padragi bányákban dolgozott. Előtte még másfél évet lehúzott Sopronkőhidán is, de arra most nem kalandoznék el.

A lényeg, hogy 1956-ban alkalom nyílt, hogy meglátogassuk. Megenyhültek a viszonyok, Hruscsov, Tito stb. Sztálin halála után enyhülési folyamat állt be. Anyám korábban többször kért vízumot, de sosem kapta meg. 1956-ban megkapta. Volt egy kis földünk, három hold. Apám különben szabó volt, és kukoricatörés után azt mondta anyámnak, hogy most itt a lehetőség, menjetek, úgyszem láttad már régóta apádat, legyetek ott, ameddig jólesik. De hazafelé, Pesten... Apámnak a mestere ugyanis valamikor hosszú évekig Pesten dolgozott, híres angol szabó volt. Az ő elmondása alapján ilyen feketekereskedelmi

alapon... A részleteket nem tudom. Volt valahol egy bolt vagy egy szabóüzlet, ahol lehetett jó minőségű, francia gyártmányú svédacél ollót kapni. Ami fontos volt. Apám adott magára, ismert szabómester volt, neki fontos volt, hogy haladjon a korral. Ez így szép és jó. Csak hát mi nagyon jól éreztük magunkat, egy hónapig éltünk a Bakonyerdő kellős közepén, és 1956. október 23-án elhatároztuk, hogy hazautazunk. Budapesten keresztül. Az volt a terv, hogy ott majd eltöltünk egy-két napot. Volt egy távoli rokonunk a Mester utcában, le volt már levelezve, hogy érkezünk, engem elvisznek majd a vidámparkba, az állatkertbe, anyám majd megnéz egy operettet. Mégis, mi kellene egy temerini háziaszszonynak? Élvezni akarta a fővárosi életet, annak a kínálatát. De nem így történt.

Amikor a pályaudvaron kiszálltunk a vonatból, és felszálltunk a villamosra, a tömeg hamarosan megállított bennünket. Kiszálltunk, ők pedig felfordították a villamost. Ezzel egy új korszak kezdődött az életünkben. A Mester utcában voltunk, úgy emlékszem, három hétig.

– *Az események sűrűjében.*

– Igen, az események kellős közepén. Mert az oroszok, amikor az ostrom megkezdődött november 4-én, odaállítottak két tankot a Haller utcai templom elé, és két hatemeletes tömbházat a miénk mellett simán rommá lóttak. A miénk úgy úszta meg, hogy ott a férfiak állandó ügyeletet tartottak, és óvakodtak attól, hogy valaki bemenjen, vagy bármi szokatlan történjen. Azt hiszem, nem kell illusztrálni, milyen meredek helyzet volt. Végül is ezt elkerültük, megúsztuk, csak egy találat érte az épületet. Az ötödik emeleten belőttek egy gyújtógránátot az oroszok. Mi a harmadikon laktunk. Egy szegény, magányos öregasszony lakását kiegészítették, de ennél nagyobb baj nem ért bennünket. Ezután pedig hazajöttünk. Nem volt egyszerű.

Nagyapám ugyebár tudott oroszul, és amikor már az oroszok voltak a helyzet urai, de azért még tartottak a harcok, akkor ő szóba állt az egyik orosz tiszttel. Emlékszem, csupa köpet, csupa turha volt nagyapám nagykabátja, mert összeköpdösték a pesti járókelők. Akkor még volt civil kurázi a pestiekben. Azt gondolták, hogy valami spicli, mert egyezkedik az oroszokkal. Holott ő csak azt próbálta megtudni, hogy hogyan tudnánk átjutni az ostromgyűrűn. Az orosz tiszt fel is ajánlotta, hogy szóljon a lányának, elvisszük mi, mondta, üljenek be a tankba. Erre nem került sor. Hanem Hódmezővásárhelyről minden másnap hozták a tejet a fővárosba, és a sofőrrel megbeszéltük, hogy két nap múlva, amikor újra jön, akkor majd ő hoz kellő mennyiségű ponyvát, és azok alá majd elrejt bennünket. Így sikerült Pestről kijönni. Ez volt az én első pesti utam.

– *Ezek után még volt kedved Kaposvárra visszamenni?*

– Volt. Mert nekem ez nagyon tetszett. Persze nyilván az emlékezet sok mindent megszépít. A gyermeki agy másképpen működik. Objektívebb.

– *A veszélyérzet teljesen máshogy jelentkezik.*

– Erről van szó. Nekem nem volt veszélyérzetem. Úgy éreztem, biztonságban vagyok. Ott volt velem anyám, ott volt a nagyapám. Bennük megbíztam, hallgattam rájuk. Tulajdonképpen nagyobb megrázkódtatás nélkül éltem át ezeket a napokat, holott sok mindent láttam. A Nagykörúton például, szemtanúja ugyan nem voltam, csak a következményeinek, de fültanúja igen... Úgymond tűzszünet volt, és egyszer csak elordította magát valaki, hogy mindenki a kapuk alá. Berohantunk egy házmeisteri lakásba, majd hatalmas robbanás következett. Egy idő után, amikor kimentünk, még láttam az elszenesedett, égő holttesteket, oroszok elszenesedett holttestét. A Molotov-koktél megtette a hatását. Szóval voltak ilyen élményeim is. De valójában ez sem rázott meg.

A néhány dolog közül az egyik, amin viszont fennakadtam, a lyukas zászló volt. Azt hittem, hogy ágyúval, vagy a tankok lőtték ki. Viszont nem ment a fejembe, hogy hogyan tudtak annyi zászlót átlóni egyszerre. A másik pedig a Sztálin-szobor csizmája. Többször elmentünk a jugoszláv nagykövetségre. Egyszer onnan indult két busz. Hallottuk a rádióból, hogy a jugoszlávokat buszok fogják a jugoszláv nagykövetségről hazaszállítani. De mi nem fértünk föl. Voltak így többen is, akik nem fértek föl. Akkor bámultam ezt a csizmát. Állt mellette egy pasas, fönn az emelvényen, és ez nekem nagyon különös volt. Az óriásokról már hallottam, és azt gondoltam, hogy ez nyilván egy óriás csizmája lehet. Később értettem meg, fiatal felnőtt korban, amikor Nyugatról különféle képeket, albumokat kaptunk, meg egyéb helyeken láttam a pesti eseményekről fényképfelvételeket is, hogy tulajdonképpen mi volt az.

– *Ne feledjük Kaposvárt.*

– Az egy más helyzet. Magánéleti természetű. Nagyon korán elveszítettem édesapámat, '62-ben. Tehát tizenkét éves korban halt meg. Négy évvel később anyám újra férjhez ment, a mostohaapám kaposvári volt, és átköltöztünk oda. Én akkor már tizenhat éves voltam, és kikötöttem, hogy érettségi után hazajövök. De ez sem volt olyan egyszerű.

Egyszerre két erő dolgozott bennem. Nem volt ez annyira definitív, hogy én most haza akarok jönni, igaz, megjegyzem, nagyon erős honvágy működött bennem. A mai embereknek ez talán különösen fog hangzani, de neked talán nem, te ott nőttél fel: a Kádár-rendszer Magyarországa egy másik Magyarország volt. Nagyon nehezen tudtam beilleszkedni abba a létformába. Megjegyzem, a kaposvári gimnáziumban, amit már akkor is Táncsics Mihály Gimnáziumnak hívtak, a korábbi neve Somssich Pál Gimnázium volt, és egy neves, elit gimnáziumnak számított, voltak kiváló tanárain, akikre meleg szívvvel tudok visszaemlékezni. De alapjában véve, az egész légkör magán viselte a rendszer összes bélyegét. Nagyon nagy osztályunk volt, körülbelül negyvenen lehettünk a 3. d osztályban, és megjelent az osztály KISZ-titkára egy tagsági könyvecskével, hogy engem is fölvettek a KISZ tagjai közé. Erre én annyira dühbe gurultam, hogy a tagságit odavágtam a padlóhoz és megtapostam. Ez viszont nekik volt szokatlan, gondolom én. (*Nevet.*) Többet nem is próbálkoztak velem, és meg is nyugodtak ebben, hogy én nem leszek KISZ-tag.

Akkor én ezt még nem gondoltam át, de valójában egy ilyen érinthetetlen, se élő, se holt helyzetben lévő ember voltam akkor, abban a pillanatban, ugyanis csak valamikor december táján, Ilku Pál akkori művelődési miniszter jóváhagyásával írtak be a naplóba. Járhattam a gimnáziumba, feleltetek is, meg mindenféle diákköri kötelezettségemnek eleget kellett tenni, de ténylegesen, de facto nem voltam tagja az osztályközösségnek. Nem tudom, mi történt volna egy magyarországi nebulóval ilyen helyzetben. Föltételezem, sokkal keményebben leszámoltak volna velem. Ezt még egyszer megtapasztaltam. Tudniillik, mi megtartottuk a jugoszláv állampolgárságunkat, én is és a családom is. Ennek gyakorlati oka volt: világútlevelet jelentett, szabadon lehetett jönni-menni. A hátulütője viszont az volt, hogy nekem rendszeresen meg kellett jelenni a sorozáson. Nem volt ez olyan rossz amúgy, mert ilyenkor mégiscsak eltávozhattam az iskolából, régi cimborákkal találkozhattam itthon. Vihettem aztán Magyarországra *Magyar Szókat, Új Symposiont, Bravo* magazint. Én voltam a Jani, osztogattam ezeket a dolgokat.

– *A legnagyobb kincsnek számítottak.*

– Gondolhatod. Summa summarum, '68-ban kiéleződött a helyzet Csehszlovákiában. Mármost itt, az akkori Jugoszláviában sokkal szabadabb szellemben írtak ezekről a kérdésekről, mint odaát. Abban az időben, ha emlékszel rá, minden osztályban faliújságot készítettek. A mi osztályunkban is. Hát én ezt a faliújságot elláttam itthoni anyaggal. (*Nevet.*)

Előszeretettel olvasták azok a diákok, akiket érdekelt a politika. A tanárok nem vették észre rögtön, hanem csak egy idő után. Tesztet írtunk matematikából, és a matektanár unalmában elkezdte olvasni az egyik cikket. Rádöbbent arra, hogy ez nem egy magyarországi sajtótermék. Ebből egy kisebb botrány keletkezett. Az igazgatóhoz mentem raportra, aki, megjegyzem, nagyon emberséges volt. Elmagyarázta nekem, hogy volt itt egy diák, a mi iskolánkban – meg is nevezte, hogy ki, én már elfelejtettem a nevét –, akit másfél évre bezártak, mert levelet írt a Szabad Európa Rádiónak. Azt mondta, hogy vegyem ezt a dolgot figyelembe, és gondoljam meg, meddig feszítem a húrt. Elmondta továbbá, hogy végül is nemcsak magamat keverem bajba, hanem az iskolát is. Én hálás vagyok neki ezért a tiszta beszédért, mert retorziók nem követték a kamaszkori rebelliskedéseimet. Bocsnat, hosszú voltam egy kicsit.

– *Egyáltalán nem, hiszen képet kaphattunk arról, hogy a Somogy megyei diákelet mennyiben számított másnak, mint a vajdasági. Az egyetemi tanulmányok időszaka, konkrétan a bölcsész-lét, miképpen határozta meg szemléletmódod alakulását? Kik hatottak rád a tanáraid, a diáktársaid közül?*

– 1969-ben hazajöttem. Egyébként nem kevés illúzióval. Az előbb említett családi hagyományok folytán előttem világos volt, hogy mi történt például 1944-ben. Nekünk, temerinieknek megvolt az a helyzeti előnyünk, hogy a tömegsír nem valahol a dögtemetőben vagy a falutól távol eső helyen volt, hanem a temető bejáratánál. Ott mindenki láthatta. Közismert tény volt, hogy 1944 őszén a partizánok oda belelőtték a magyarokat. Ezt a helyet mindig is ápolták, gondozták. Az eseményekről nem nagyon beszéltek, de nyílt titoknak számított, hogy mi történt, nem egy 1990 után megvilágosodott tabu volt, hanem egy gyakorlati tény, élő valóság. Ennek ismeretében éltünk.

Ezenkívül nekem volt egy nagyon komoly családi indíttatásom is. Ezt nem mondtam el, de hozzátartozik, ezért is kezdtem az előbb nagyon messziről a történetet. Szóval, amikor a nagyapám emigrált, illetve amikor honvédként elvonult a faluból, és '44 októberében megérkeztek az oroszok, majd nyomukban a partizánok, akkor a nagyanyámat, aki harminchat éves volt, és az édesanyámat, aki tizenhat éves volt, korbáccsal összevissza verték a partizánok a községházán. Még hozzá nagyon brutális, nagyon kegyetlen, szadista módon. Csárdásokat játszott a harmonikás, nagyanyámnak és édesanyámnak, asszonyoknak és lányának pedig össze kellett fogódnia, és jární kellett a csárdásokat egy partizánó parancsára. Közben ütötték-verték, majd később meg is talpalták őket. Rá kellett feküdniük az asztalra, és megtalpalták őket. Ki tudja, hogyan végződött volna ez a történet... Úgy gondolom, ennek a kitalálásához nem kell különösebben vérmes fantázia. Viszont egy józan, épeszű partizántiszt meghallotta ezt a zenebonát, cirkuszt, orgiát. Véget vetett a dolgoknak, és külön őrséggel hazakísértette őket. Így mentette meg őket a haláltól vagy az erőszaktól. Vagy ki tudja, mi minden történhetett volna velük még. Elöttem ez is ismert volt. Tehát előttem teljesen világos volt, hogy ez a rendszer a leglényegét, a geneziséét tekintve semmiben sem különbözik attól a másiktól, amelyiket Magyarországon ismertem meg, amikor ott voltam.

De a '68-as események, a jugoszláv kiállítás, Tito, egyebek... Meg eljutottak a hírek hozzám, hogy Tito itt engedményeket tett az egyetemistáknak stb. Némi illúziót keltett bennem ez, így jöttem haza. Aztán az illúziók rögtön az éjjeli vonaton semmivé váltak. Valóban, ez szinte sorsszerű volt. Amikor felszálltam a Keletiben a Belgrád felé induló vonatra, benyitottam egy fülkébe, ott egy idősebb, föltételezem, hogy szerb hölgy, amikor én magyarul megkérdeztem, hogy szabad-e, bemehetek-e, rögtön leordított ilyen olyan *gembos*nak, vagyis Gömbösnek nevezve. A *gembeš*, a *gemboš*, és ennek a különböző változata volt ugyebár a vajdasági magyarok gúnyneve. Merthogy Gömbös Gyulát nem

nagyon szerették, a marseille-i merénylettel összefüggésben gyakran emlegették a két világháború közötti időben ennek az eseménynek az egyik eszmei előkészítőjeként, támogatójaként. Nem azt mondom, hogy ekkor egy világ dőlt össze bennem, de megdöbbenett, valami másra számítottam. Később aztán tapasztaltam, hogy a valóság ettől még másabb.

Viszont számomra az újvidéki egyetemi évek, különösen ahhoz képest, amit korábban számomra a kaposvári gimnázium és az ottani irodalomoktatás jelentett, kifejezetten felszabadítók voltak. Abból az időből nagyon jó szívvel emlékszem akár Borira is. Később sok minden elvlasztott tőle. De az akkori előadásai számomra mindenképpen tudatébresztőek, szemfelnitőak voltak. Vagy Bányai. Bányai János kiváló tanár volt, és kiváló irodalomelméleti, esztétikai órákat tartott. Kultúrpolitikai szerepe viszont, akárcsak Bori Imrének, jóval ellentmondásosabb. De a többiek is. Például Szeli Istvánnak az irodalomtörténeti óráira szintén nagyon jó szívvel tudok visszaemlékezni. Sok újat hozott ahhoz a beszűkült, eléggé dogmatikus szemlélethez képest, amivel Kaposváron találkozhattam.

– *Az egyetem elvégzése után magyarkanizsai és temerini intézményekbe kerültél oktatóként. Úgyhogy az alap- és a középfokú, a szakiskolai és a gimnáziumi pedagógiai tapasztalatokat hamar elsajátíthattad. Mit tudtal ezekből kamatoztatni egyetemi pályádon, hiszen az 1980-as évek legelejétől már az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék nyelvi lektoraként kezdted tevékenykedni.*

– Ágoston Mihály, akkori nyelvészprofesszor, a nyelvészek doyenje, hogy így fejezzem ki magam, azt mondta, hogy végre idekerült egy olyan ember is, akinek van gyakorlati tapasztalata, hogy mit jelent tanítani. Félreértés ne essék, nem a kollégáimat akarom leértékelni, kitűnőségek között dolgozhattam, még akkor is, ha sok különféle ellentét határozta meg a későbbi együttlétünket. De tény az, hogy gyakorlati tapasztalata nagyon kevés embernek volt közülük. Ennyiből a dolgom könnyű volt. Különösen azokban az időkben, amikor ezeken a lektori órákon nekem még magyar hallgatókat kellett oktatnom, illetve számukra kellett a gyakorlatokat vezetnem. Ezt később a miloševići oktatási törvény megváltoztatta. Az első években ez annyit jelentett, hogy noha én a Magyar Tanszékhez tartoztam szervezetileg, a hallgatóim nem a Magyar Tanszék hallgatói közül, hanem különböző egyéb bölcsészkar tanszékek magyar hallgatói közül kerültek ki. Ezek számomra nagyon jó évek voltak. A hallgatóim különféle indíttatása és érdeklődése engem is arra inspirált, hogy többé-kevésbé elmélyüljek azokban a stúdiumokban is, amiket ők folytatnak. Egyébként nem tudtam volna nekik segíteni. Később ez megváltozott, és most, az utolsó tíz évben már szerbeknek tanítottam magyar nyelvet. Ám ez egy egészen más helyzet.

– *A több évtizednyi jelenlét az univerzitáson, a számtalan változás megélése, az ottani nehéz szituációk kezelése, az újabb és újabb generációk kiröppenésének tanulságaival egyetemben ösztönzött-e valamilyen számvetésre? Pláne, hogy már nem vagy egyetemi dolgozó.*

– Hogyne. Nyugdíjas vagyok most már egy éve. Valakinek éppen a napokban meséltem el, hogyan nem lett belőlem egyetemi tanár. Mert főlektori státusban végeztem, ha ez jelent valamit, de hát mégiscsak jelent. Húsz év lektori gyakorlat után mindenki automatikusan megkapta a főlektori rangot. A fizetésben ez jelentett némi státuszváltozást, de a munka szempontjából voltaképpen nem. Ugyanazt kellett csinálni, mint korábban. Már nem emlékszem pontosan, melyik évben történt Matijevics Lajos tragikus halála. A vonat elé vetette magát. Egyszer talán majd ennek a halálnak a tragikus körülményeire is fény derül. Szerintem nagyon izgalmas lehet nemcsak magánéleti vonatkozásban, hanem közéleti tekintetben is ez a furcsa, tragikus halál. De erre most nem akarok kitérni, mert túl keveset tudok róla. Tény az, hogy egy szemeszteren át jobb híján én vettem át az órái egy részét.

Egy délelőtt benyitott az irodámba Gerold László. Bori üzenetét hozta: adjam fel a lektori pozíciót, és vegyem át Matijevics üresen maradt dialektológiai tárgyát, hiszen már úgyszólván foglalkozom folklorisztikai szövegekkel, ez rokon terület, hamarosan doktorálhatnék, és elindulhatok a szokásos egyetemi számlélétrán. Én akkor már meglehetősen messzire kerültem Boritól, de a sokszor modortalan durvaságai, amit általában nemigen bocsátottak meg neki, nekem valójában imponáltak, mert tudtam, az ilyen, hirtelen dühbe guruló pasasokkal egyenesen lehet beszélni. Ezt mondtam Geroldnak: Mondd meg Borinak, hogy köszönöm a bizalmat, lenne is hozzá kedvem, de nem vállalom. Gerold: Miért? Azért, mert nem akarom háromévenként kinyalni a seggeteket. Háromévenként került sor ugyanis az újraválasztási procedúrára. Ezt így mondd meg? – kérdezte Gerold. Így!

Nem tudom, előttem mennyire ismert, de ekkor már állt a meglehetősen kellemetlen, meglehetősen rossz ízű, a hatalmi struktúrák által több irányból manipulált belharc a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete néven működő tanszéken. Akkor még önálló jogi státuszal bírt az intézmény. Ez egy meglehetősen éles konfliktus volt, amit anyagi természetű és munkaszervezési, vagy ha úgy tetszik, a munkaetika körüli viták indukáltak. De alapjában véve nagymértékben manipuláltak.

– *Leszámolási játék volt?*

– Ez egy leszámolási játék volt. Szerintem a belügynek a keze is könyéig benne volt, és a korabeli pártstruktúrák is. Ezt én ott végignézttem, és igyekeztem semleges maradni, amivel azt értem el, hogy mindkét táborot magamra haragítottam. Mind a Bosnyák István által vezetett oktatói tábor, mind a Hornyik Miklósék által képviselt kutatói tábor. Kaptam hideget-meleget mindkét oldalról, de elégedettséggel tölt el így utólag, hogy most sem talál senki egyetlenegy olyan kompromittáló mondatot, aláírást vagy megjegyzést, ami velem összefüggésbe hozható volna.

Viszont ez azért mindennapos konfliktusokat eredményezett a számomra. Ugyanis én voltam a háromtagú munkásellenőrző bizottság egyik tagja. Abban az időben ez az öngazgató szocializmus egyik munkaszervezeteken belüli intézménye, szerve volt. Amikor valakivel le akartak számolni, akkor általában először idekerültek az ügyek. A háromtagú ellenőrző bizottság úgy nézett ki, hogy volt egy oktató tagja, Horváth Mátyás, aki a rossznyelvek szerint nagyon szoros kapcsolatokat ápol a belügyi szervekkel, a másik tagja Cseh Márta volt, ő a kutatórészleghez tartozott, tehát már az érdekeinél fogva sem képviselhette ugyanazt az álláspontot, mint Horváth Mátyás, és én voltam a lektor. A lektor abban az időben önálló státussal rendelkezett. Szervezetileg a Magyar Tanszékhez tartoztam, de nem tartoztam sem az oktatókhoz, sem a kutatókhoz. Előnyöm volt, hogy engem nem kellett újraválasztani. Egy örökösen megválasztott valaki voltam ott. Nem lehetett olyan könnyen eltávolítani. Persze elérhető lett volna éppen különféle politikai kompromittációk árán.

E felállásnak köszönhetően a munkásellenőrző bizottság gyakorlatilag megszűnt létezni. Az oktató fújta az oktatók nótáját, a kutató ennek az ellenkezőjét, én meg rendszerint tartózkodtam. Ma ez persze, hogy is mondjam, szatírának tűnik, de akkor ezt megélni mindennapos stresszt jelentett. Annál is inkább, mert ebben az időben, nem teljesen ezzel párhuzamosan, de ebben az időben zajlott a leszámolás a symposionistákkal. Az *Új Symposium* vezéregyéniségeivel szemben a Forum Honvédelmi Bizottmánya, ennek már a neve is félelmetes, kezdeményezte az egyetemen is a leszámolást. Losoncz Alpárral a Jogi Egyetemen, velem szemben a Bölcsészkaron, és így tovább. Sziveri Jánossal máshol. Az a sajnálatos helyzet alakult ki, hogy az oktatók egy része egykori symposionista volt: Bosnyák, Gerold László, Utasi Csaba és így tovább, akik betyárbecsületből is, mert nem

mindenben értettek velünk egyet, különösen Bosnyák nem, de Gerold sem, tehát betyárbecsületből úgy vélték, hogy azért mégsem kellene hagyni, hogy engem kinyírjanak.

A másik fél, Hornyikék viszont... A tartományi notabilitásokat összehívták egy nagy értekezletre. Emlékszem, amikor Hornyik Miklós nyílt színen megtámadta a symposionistákat, hogy bennünket, a Sziveri-nemzedéket az „öreg” symposionisták manipulálnak. Gyakorlatilag így próbálták meg kimászni abból a szarból, amibe keveredtek. Úgy gondolták, most mindent egy lapra tesznek fel, egye meg a fene az etikát, hátha így ki lehet menekülni a csapdahelyzetből, amibe kerültek. Viszont a notabilitások, mögöttük Major Nándorral, mert az ő jóváhagyása nélkül ez nem történhetett volna meg, végül is úgy döntöttek, hogy nem őket fogják támogatni, hanem a másik tábor.

Közben ellenem hajsza indult. A Forum Honvédelmi Bizottmánya átküldte a megfelelő iratokat. Az előbb elmondottakból következett, hogy én nem a Bosnyákék irányát követtem ebben a belső leszámolásban. Hanem egyik irányt sem. Tudniillik, mind a két tábor részéről éreztem nem kevés hazugságot ebben a csatában, mondjanak utólag bármit is. Mindkét fél megírta a maga verzióját erről a kérdéstről. Nekem van egy harmadik, ami érthető, mert én egy harmadik pozíciót foglaltam el. A sajátomat.

De mi történt? Párttag voltam. A nyakazások úgy kezdődtek, hogy először a pártszervezetet hívták össze, és ott megvitatták a dolgokat. Összehívták az elvtársi bizottságot, és az történt, hogy az elvtársi bizottság ülésén a következőket mondta az általam egyébként nagyra értékelt... Na most, szeretném, ha senki sem úgy érezné, hogy ez egy utólagos kalaplengetés az emléke előtt. Nagyra becsültem Utasi Csabát. Az általam nagyra becsült Utasi Csaba a következőket mondta: igen, te itt most bajban vagy, és mi tulajdonképpen ki akarnánk ebből téged húzni. Nem ezeket a szavakat használta, de most rövidre zárva mondom el a lényegét. Ellenben, mondta, te nem úgy viselkedsz, ahogyan kellene. Hogy van az, hogy te itt, ebben a vitában nem a kutatók ellen foglalsz állást, mellettünk? Ezt, ugye, zsarolásnak hívják magyarul. (*Nevet.*) Én erre azt mondtam, hogy jól van, rendben van, gyerekek, csináljatok, amit akartok, bánja a fene. Tudtam azt, hogyha innen kirúgnak, akkor amonnan is elveszik tőlem a munkahelyemet. Lesz, ami lesz. Csináljatok, amit akartok, mondtam, de tőletek, és különösen tőled, Csaba, ezt nem vártam, mert eddig nem így ismertelek meg. Hát hol van itt a sinkói etika? Mindegy, történt, ahogy történt. Kisebb büntetéssel megúsztam, futni hagytak, becsületükre váljon. Itt futni hagytak, de utána mind Csaba, mind pedig Bosnyák Pista az én erkölcsi kompromittálásomban vastagon részt vett. De ez egy másik történet. Erre csak akkor térek ki, ha rákérdezel.

– *Persze, nagy kíváncsisággal. Folytatnád a történetet?*

– Nagyon csúnya történet. Rövidre fogva: A nyolcvanas években a románok kiengedtek Magyarországra és Jugoszláviába Molnár Gusztáv ellenzéki filozófust, aki Újvidéken többünkkel találkozott. Ez, mondani sem kell, csemege volt a jugoszláv állambiztonságnak, néhány nap múlva egy emberük megjelent nálam, és megpróbált beszervezni. Miután elképzelése nem sikerült, dühösen, fenyegetőzve távozott. Később bevonták az útlevelemet, hogy ezzel zsaroljanak. Védekezésül értesítettem a legközelebbi barátaimat, hogy mi történik körülöttem, és ha esetleg valami baj érne, legalább tudják, hol keressenek. Emellett elmentem két idősebb symposionistához is, tanácsot kérni, hogyan húzzam ki a nyakam a hurokból. Bosnyák Pista volt az egyik. Vesztemre. Tanácsával nem mentem semmire, ő viszont, mert az egyetemi klikkharokban nem támogattam, ma sem tudom, véletlenül-e vagy szándékosan, de elkezdte terjeszteni a rosszhíreket. Csaba nyilván őtőle hallhatott valamit az ügyemről, s egyik hevültebb pillanatában, paprikás hangulatában belőle is kitört az alaptalan vádaskodás. Ez akkoriban nekem kimondhatatlanul fáj, de később, még az életükben, megbocsátottam nekik.

– Az Új Symposion folyóirat körüli botrányos történéseknek nem pusztán a közvetlen érintette, elszenvedője voltál, hanem Vékás Jánossal karöltve pontos krónikása is. Egy nagyon fontos kiadvány fűződik a nevetekhez 1993-ból.

– Ezt egyébként sokan megpróbálják elhallgatni. Úgy tesznek, mintha *A kultúrtanti visszavág* meg sem született volna soha. Hadd tegyem hozzá, hogyan készült el. Úgy, hogy a kétharmad része János dokumentációja, egyharmad része pedig az enyém. Tehát nekem is volt sok olyan dokumentumom és anyagom, ami neki nem volt meg, és amikor erről elkezdtünk beszélgetni... Nos, mi nagyon régóta ismerjük egymást, még valahonnan a '70-es évek elejéről, amikor az Ifjúsági Tribünön voltunk rövid ideig szerkesztők. Ő hosszabb, én rövidebb ideig. Végül Pepi itt ül a közönség soraiban, tudna erről beszélni. Amikor ők megbuktak – az *Új Symposion* két számának a betiltása körüli időkről van szó –, akkor egy új vezetőség került oda, és akkor ilyen szűz embereket kellett az Ifjúsági Tribün magyar szerkesztőségébe is tenni, akikkel szemben nincs averziója a hatalomnak. (*Nevet.*) Így kerültünk mi oda akkor, illetve János lehet, hogy picivel előbb, de erre nem emlékszem pontosan. Akkor jöttem össze Vékással, aki tőlem valamivel fiatalabb ember volt, de kitűnt hihetetlen jó szervezőképességével. Így jött ez össze. A *Kultúrtanti* kiadása a '90-es években történt, akkor már az események fő sodrása nem ez volt, hanem a VMDK, de óhatatlanul ez is fölmerült, mert akárhogy is nézzük, van ebben kontinuitás.

– *A szereplők nagyjából ugyanazok. Akikről szó esett korábban is.*

– Abban a tekintetben is, de más tekintetben is. Végül is kiderült, hogyha mi ketten összerakjuk a motyónkat, akkor abból egy többé-kevésbé majdnem teljes kép kerekedik ki. Így jött létre a *Kultúrtanti*. Ehhez kaptunk az akkori Illyés-alapítványtól valami kis pénzcskét, és meglehetősen szegényes formában, de ez a könyv megjelent. Annak ellenére, hogy nagy volt körülötte a csend, az utolsó szálig elfogyott.

– *Vegyük az irányt a költészet felé. Az értékek átértékelését, a hagyományokhoz való viszony újraszituálását emelte ki a kritika első verseskötetted, az 1980-as Stratégia apropóján. Következő alkotásod, az 1989-es Rögeszmélet kapcsán a közösségi torzulások fanyarul kiélezett interpretációit, továbbá a szövegek nyelvi eredetiségét, bravúros formakultúráját, műfaji gazdagságát méltányolták többen. Megjegyzendő itt, hogy Utasi Csaba kiváló véleményt tett közzé róla, s ne feledjük Maurits Ferencet, aki mindkét könyvborítót tervezte. Mindezek ellenére gyorsan stílusrombolónak, a köznyelvi ékesszólástól elrugaszkodó, exkrementikus költőnek nyilvánítottak téged Sziveri Jánossal egyetemben.*

– (*Nevet.*) Ez az exkrementikus költő attribútum Bella Istvánnak a fölháborodott megjegyzése volt. A JAK-füzetek sorozatban megjelent *Ver(s)ziókban* is szerepeltünk néhányan a symposionisták közül. Bella érzékenységét pedig, aki a tradicionálisan felfogott nemzeti költészeti hagyományokhoz vonzódott, ahhoz ragaszkodott, sértette a mi sokkal durvább szóképzletünk és stílusunk. Amit le is írt.

– *Itt helyben is zokszó nélkül átvették. Ez a különösen érdekes.*

– Például a Bori is átvette.

– *Pedig talán azt kellett volna észrevenniük, hogy ti aztán tényleg nem lacafacáztok. Vagy a jelzett stílusrétegződés közelében maradva: nem szaroztok.*

– Valérynek van egy nagyon fontos mondása, hogy az „Igazi ellenségeink hallgatógok”. Nagyon igaza van. Tehát nem azok voltak itt az igazi ellenségeink, akik megszólaltak, hanem azok, akik nem szólaltak meg.

– Gyerekkersek, folklorisztikai gyűjtemények, publicisztikai írások, forráskiadások, közéleti megnyilatkozások jelzik munkásságod, pályád további alakulását. Hosszabb kihagyást követően egy újabb kollektív jelent meg Orális élvezetek címmel a zEtna Kiadó jóvoltából 2008-ban. Számomra azért döbbenetes olvasmány, sok egyéb mellett, mert 1973-as datálású szöveget is tartalmaz. Ami azt sugallja, hogy a Csorba Béla-i költői oeuvre nincs híján a meglepetéseknek.

– (Nevet.) Adja Isten, hogy így legyen!

– Ezek szerint újabb ismeretlen szövegekkel szintén számolnunk kell majd a továbbiakban?

– Ez valóban így van, de hát az *Orális élvezetek*nél, pontosabban, hogy elkészült, Beszédes Pistának vannak elévülhetetlen érdemei. Mert ő beszélt rá.

– Hálával tartozunk neki. Ügyesen kiénekelte belőled.

– Pontosán. Ő beszélt rá. Elkezdtem megnézni azokat a dolgokat is, amiket korábban félredobtam. Van még sok. A napokban előkerült egy régi füzetem, nem is tudtam, hogy ez még létezik. Nem is értem, bizonyos dolgokat miért nem jelentettem meg annak idején.

– Az idő próbáját, szerencsére, kiállták.

– Nem tudom. Az én próbámat kiállták. Lehet, hogy én lettem elnézőbb.

– A horatiusi kilenc év többszörösen letelt.

– Jó, de a horatiusi kilenc évet nem kell szó szerint venni. Annak idején, amikor az első kötetemet összeállítottam, akkor meglehetősen szigorú voltam. Szigorú mércéket állítottam föl önmagammal szemben, mai szemmel nézve. De hogy az akkori énemnek volt igaza, vagy ma lettem elnézőbb, ahogyan öregszem, és az egykori fiatalkori énemmel szemben megbocsátóbb vagyok, nem tudom. Tehát lehet, hogy csak erről van szó, s nem biztos, hogy most járok az igaz úton. De tény az, hogy maradt sok olyan szövegem, ami nem jelent meg akkor. Mint ahogyan az említett könyvbe is betettem régebbi szövegeket. Részben a szükség kényszerítette erre, részben pedig úgy éreztem, ezek valóban megállják a helyüket.

– E harmadik gyűjteményednek mintha közvetlenebbek lennének a személyi vonatkozásai: Sinkó Ervin, Hamvas Béla, Danilo Kiš, Sziveri János, Podolszki József, Szirmai Károly, Petri György, Böndör Pál, Orbán Ottó, Ladik Katalin, Parti Nagy Lajos. Szóval, nem akármilyen kompánia.

– Kiváló emberek, kiváló költők. Kell ezt mondani? Az más kérdés, hogy nem mind-egyikőjüket simogatom. De ettől függetlenül ők remek emberek és irodalmárok.

– Ez a dédelgetés önmagadra vonatkozóan is keményre sikeredik némelyik részletben. Különösen kiemelendő itt most a Marcus Aureliushoz szóló költeményed, amelyik egy izgalmas, 1992-es mitrovicai tartózkodásodnak az emléket idézi, a bebörtönzésed pillanatait.

– Inkább unalmas ott-tartózkodás... (Nevet.)

– Két olyan alkotásodat viszont, személy szerint én ezeket is a legjobb költeményeid közé sorolom, amelyek formai kvalitásait, instrukciós felépítésüket, axiomatikus szerkesztésüket tekintve újavantgárd poétikai eljárásokat idéznek, és komoly szimpátiát váltottak ki, jelentős olvasói sikerre tettek szert, nem vetted fel az anyagba. A háborúellenes katonaszökevény-lét kiskátéjáról, Az engedtlenség hét aranyszabályáról (1991) és a lírai sodrású, mini szójegyzedről, a Kis katonai pornográfiáról (1992) van szó, amit akár military bestiáriumnak vagy military tudástárnak is nevezhetnénk.

– Persze.

- A Ceruza vagy cenzúra című, 1995-ben kiadott publicisztikai gyűjteményedben kaptak helyet.
- Éppen akartam mondani, hogy ebben jelentek meg.

- Azaz nem verseskötetben, pedig oda is tökéletesen illenének. Nincs ellenedre, ha szépirodalmi szöveggént tartjuk evidenciában mindkettőt?

- Nem vitatom. Bár én nem versként fogtam fel őket. Természetesen mindenkinek szíve joga úgy olvasni őket, ahogyan akarja. Örülök, hogy ezek a szövegek elnyerték a tetszésedet. És ha ezeket lírai vagy költői alkotásoknak tekinted, akkor tekintsd őket azoknak. Azt hiszem, hogy a minőségükből, ha ezek tényleg értékes szövegek, akkor ez nem fog semmit elvenni. De másként fogták ezt fel. Én magam sem gondoltam, hogy *Az engedetlenség hét arany szabálya* milyen népszerű lesz. Akkor, '92-ben már eléggé egyértelmű volt a békegondolat, vagy hogy is mondjam, a dezertálásnak a gondolata. És ezt terjesztették. A tudtomon kívül terjesztették ezt a szöveget. A pártlapunknak a viccrovatában jelentettem meg. Sokan emlékeznek még a *Hírmondóra*. A *Hírmondónak* a viccrovatában jelent meg. Viccnek szántam. Megjegyzem, amolyan komoly viccnek. Ez egy szatíra, a rendszer természetének a szatírja.

- A szépirodalomhoz sorolhatóságot a műfaji megjelölés támogatja.

- Summa summarum, ezt terjesztették. A VMDK évkönyvét nem én szerkesztettem. Hanem vagy a Hódi, vagy a Vékás, vagy mindketten. A négy évkönyv közül az egyikben megjelent, és a Szerb Radikális Párt egyik képviselője a parlamentben interpellált, mondván, hogy be kell tiltani a VMDK-t, mert íme, itt van, nyílt színi dezertálásra szólítanak fel. Nem maradt a dolog ennyiben, de persze nem tiltották be a szervezetet. Ahhoz ez túl vékony lett volna. Viszont két nagyhatalom is reagált erre. Nekünk abban az időben rendszeres kapcsolatunk volt külföldi diplomatákkal. Többek között az oroszokkal és az amerikaiakkal is, és az oroszok ezt kifogásolták. Erről jegyzőkönyvek maradtak fenn. Az amerikaiak pedig erre úgy tekintettek, hogy ez egy nagyon szellemes tréfa. Mindez a két szemlélet közötti különbséget jól illusztrálja. Ilyen tekintetben ez a szövegem valóban nemzetközi hírnévre tett szert. *(Nevet.)*

- *Mitrovica unalmas pillanatai?*

- Apáinknak és nagyapáinknak valamikor úgy tették fel a kérdést beszolgáltatás idején, hogy kukorica vagy Mitrovica. *(Nevet.)* Én nem a kukoricára szavaztam, így aztán odakerültem. Kalandos történet. Ezt meg is írtam. Igyekeztem nagyon szigorúan pőrén, szürkén, tárgyilagosan megírni. Az *Aracsban* megjelent az elfogatásomnak és a kihallgatásaimnak a története. Úgy gondoltam, hogy azokban a dolgokban, amelyeknek a dokumentumértéke kifejezőbb, mint minden más, Danilo Kišnek adok igazat, aki szerint, ha egy szövegben túlságosan sok a metaforikus elem, akkor az elkerülhetetlenül hazugsághoz vezet. Így ezt igyekeztem kerülni. Summa summarum, ezt leírtam. Ilyen tekintetben ez nem irodalmi szöveg, de ha erre nem így tekintünk, hanem etalonnak mondjuk a Varlam Salamov-féle pőreséget, ezt tartjuk szem előtt, vagy ez a mintaképünk, akkor talán ez is irodalmi szövegnek tekinthető. Nem az élethelyzet azonosságára gondolok itt, hanem pusztán egy olyan szemléletre, amit én az utóbbi időben teljes mértékben a magaménak vallok és a magaménak tartok. Ezt leírtam, hátha egyszer valaki előbányássza, mint te most *Az engedetlenség hét arany szabályát*, és azt mondja, hogy az is irodalom.

- Az Új Symposion szellemi-kulturális örökségével összefüggő, és a Sziveri János emlékét többször idéző, mértéktartó megszólalásaidból mindig érződik, hogy nincs ínyedre az utólagos szépítgetések, mentegetőzések és a nyílóános összeborulások mesevilága.

– Ebben igazad van. Valóban nincs ínyemre, bár hozzáteszem, hogy sajnos annyira összeszűkült a vajdasági magyar irodalmi életnek, és általában, a vajdasági magyar életnek a létformája, hogy lépten-nyomon arra kényszerülsz, hogy részt vegyél ezekben a kompromisszumokban, mert nem tudsz kitérni előlük. Tehát egy nagyobb kultúrában megteheted azt, hogyha valakivel elvi ellentéteid vannak, akkor azt mondod, túl azon, hogy leírtad, hogy fütyülök rá, messzire kerülöm még azt a tájat, azt a kávéházat, vagy azt a szerkesztőséget, ahol te működsz, vagy ti működtök, ezért meg ezért. Itt ezt nem lehet megtenni a miserábilis viszonyaink miatt, de ezt el kell fogadni. Olyan értelemben ennek van jó oldala is, hogy mindenkit egyfajta toleranciára is nevel.

A legnagyobb bajt én abban látom, hogy egyfajta önkritikus önreflexió hiányzik a kultúránk eminens képviselőinek a magatartásából. Mondhatnék más példákat is, de most konkrétan az *Új Symposion* ügyeire gondolok. Én azoknak az embereknek soha, egyetlenegy megszólalását sem hallottam ebben az ügyben... Illetve volt egy, Gion Nándor. Miután elment Pestre, utána már próbált ehhez egyfajta magyarázatot adni.

– *Tévés beszélgetésben és nyomtatásban megjelent interjúkban egyaránt. Persze, ha például a Kultúrtantival, vagy más archív anyagokkal összevetjük, valahogy nem tűnik egybecsengőnek és hasonló felépítésűnek a mondanója.*

– Legalább megpróbált reflektálni.

– *Kétségkívül a javára írandó.*

– Megmondom úgy, ahogy van, én már több újságíró-t főlusztítottam arra, hogy például a Major Nándorral készítsenek egy mélyinterjút. Nemcsak erről az ügyről, hanem más ügyekről is. Major ezeket a próbálkozásokat kategorikusan visszautasítja. Nekem a céloim itt nem az kell legyen, most magamról beszélek, de azt hiszem, lehet általánosítani is, hogy pálcát törjünk bárki fölé, hanem az, hogy megértsünk egy léthelyzetet. Egy helyzetet, aminek, hogy' is mondjam, ő egy aktora, egy elsőrendűen fontos szereplője volt. Azért volna erre szükség, mert akkor talán jobban megértenénk a múltunkat, a közelmúltunkat is. Ez hozzásegítené ahhoz, hogy a jelenünknek bizonyos kérdéseit jobban megértsük: hogyan is jutottunk ide? Egyébként kisebbségi helyzetben politizálni, ezt most a Major védelmében mondom, közel sem olyan egyszerű feladat. Tehát nem értek egyet azokkal, akik úgy vélik, hogy az a jó kisebbségi politika, amely kompromisszumoktól mentesen képvisel bizonyos szent elveket. Nem. Hiszen ezt nem teheti meg. Nincs abban a helyzetben, hogy ezt megtehetné. Mindennapos tény, hogy kis nemzetek atyavajdái vagy politikusai sem függetlenek oly mértékben, hogy ezeket az erkölcsi, vagy akár önmegvédelmi szempontból fontos alapelveket kompromisszumok nélkül, kristálytisztán meg tudják valósítani. Lehetetlen. Tehát nem arról van szó, hogy valamiféle, a kompromisszumok iránt érzéketlen, nyakas, renitens erkölcsi magaslatról próbálnék én most bárkivel szemben is bármit megfogalmazni. Eszem ágában sincs. Egyrészt ettől sokkal nagyobb az élettapasztalatom, másrészt ezt akkor sem gondoltam így, amikor ebben az egész szituációban benne voltunk. De az, hogy valaki az élete alkonyán ezeket a kérdéseket önmaga és a közössége számára, amelynek egykor, mindegy, hogy milyen úton-módon jutott oda, mégiscsak első számú vezetője volt, ne próbálja megfogalmazni, ezt nem tudom megérteni. Tehát ha ma valamit elítélek a Majorban, inkább ezt ítélem el.

– *Milyen munkád vagy munkáid megjelenése várható mostanság?*

– A helyzet az, hogy holnap kell, hogy a nyomdából megkapjam a korrektúráját a *Temerini szólások, szóláshasonlatok, közmondások és egyéb állandósult szókapcsolatok* hosszú alcímű könyvemnek. A címe más lesz. Ez lesz a következő, ami talán majd decemberben

megjelenik. (A könyv *Ez olyan mondás* címmel látott napvilágot 2016 decemberében – V. Z. megj.) Meg a Forumnál van most egy, nem is tudom, minek nevezzem, egy vegyes, ilyen oroszálata-szerű, tanulmányokat, esszéket, egyebeket tartalmazó kézirat. Főleg 20. századi kérdésekkel foglalkozom ebben szerb-magyar relációban is, meg vajdasági magyar relációban is. Elég sok mindent elkövettem az elmúlt években, és ebből összegyűjtöttem valamennyit.

– *Nagyon várjuk. Az előbb puhatolóztam a rejtett versanyagok után. Amivel arra igyekeztem rájátszani, hogy új szövegeknek ugyancsak kell lenniük a tarsolyodban.*

– Kérdeztem a Pistát, azt mondta, nem kell semmit sem hozni. De aztán azt mondta, hozzá mégis, fene tudja, milyen irányt vesz a beszélgetés. Szándékosan nem komoly dolgokat hoztam.

– *Igen, tudjuk. Vicclapban jelent meg Az engedetlenség hét aranyszabálya is.*

– Am azt nem tudjátok, hogy a *Grimasz* állandó munkatársa vagyok most is, *Lószerszám* című rovatukat én írom. Némelyik már megjelent a *Grimaszban*, de aktuális. A *Gulya, ménes itt legelget* a következőképpen hangzik:

*„Ménesből gulyához lett csapva a csikó,
és már kezdte hinni, ő maga is tinó,
mondván, illúzió minden identitás,
szép az, ami erős, főleg akkor, ha más,
és ha már nem nőhet neki is két szarva,
kamu egyszarvú lesz, kisebbségi fajta,
azzal döfköd össze minden kósza lovat,
tán a pörköltbe így utolsónak marad.”*

– Maradjunk talán ennyiben.

– *Illik végszónak is. Köszönjük szépen a beszélgetést.*

– Én is köszönöm.